

Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika, Deel 2 deur WAM Carstens en EH Raidt

The story of Afrikaans – out of Europe and from Africa, Part 2 by WAM Carstens and RH Raidt

ERNST KOTZÉ

Emeritus professor

Nelson Mandela-Universiteit

E-pos: ernst.somerstrand@gmail.com

Ernst Kotzé

ERNST KOTZÉ is emeritusprofessor aan die Nelson Mandela-Universiteit, Port Elizabeth. Hy studeer aan die Universiteit van Kaapstad (BA & BA (Hons)) en die Witwatersrand (MA & PhD). Sy navorsingsgebiede sluit in algemene taalwetenskap en sosiolinguistiek, Afrikaanse taalkunde, leksikografie, taalbeplanning en -beleid, historiese taalkunde, vertaalkunde en forensiese linguistiek. Hy was voorheen voorsitter van die Taalkommissie van die SA Akademie vir Wetenskap en Kuns, wetenskaplike redakteur, *SA Tydskrif vir Taalkunde*, medevoorsitter, Forum vir Grammatikamodelle, Internasionale Germanistevereniging, konvenor van die NNS se Spesialistekomitee vir Tale en Linguistiek, Alexander von Humboldt-stipendiaat, besoekende navorser aan die Tokiose Universiteit van Buitelandse Studies en die Universiteit van Kioto.

ERNST KOTZÉ is emeritus professor at the Nelson Mandela University, Port Elizabeth. He studied at the Universities of Cape Town (BA & BA (Hons)) and the Witwatersrand (MA & PhD). Areas of research include general and Afrikaans linguistics, sociolinguistics, lexicography, language planning and policy, historical linguistics, translation studies and forensic linguistics. He is a previous chairperson of the Language Commission of the SA Academy for Science and Arts, scientific editor, *SA Journal for Linguistics*, co-chairperson of the Forum for Grammar Models, International Association for Germanic Studies, convener of NRF Specialist Committee for Languages and Linguistics, Alexander von Humboldt stipendiat, visiting researcher at the Tokyo University of Foreign Studies and the University of Kyoto.

ABSTRACT

The story of Afrikaans – out of Europe and from Africa, Part 2 by WAM Carstens and RH Raidt

As part of a two-volume publication, Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika (The story of Afrikaans – out of Europe and from Africa), this publication, together with its predecessor, probably represents the most comprehensive historiography of this language ever. It provides a plethora of information, as well as access to a wide variety of resources

about Afrikaans. This article links on to Jac Conradie's thorough review of Part 1 (chapters 1-11) in Litnet, and takes cognisance of a general review on the language political aspects of the publication as a whole by Joan Hambidge in Rapport, but concentrates on the content of Part 2 (chapters 12-24).

The authors approach the publication under discussion from a number of different perspectives: (1) linguistic, with reference to the nature of language and the development of linguistics as a science, (2) geolinguistic, in providing an overview of the distribution of languages across the world, indicating where Afrikaans fits in, (3) historical-linguistic, in which the "stirps" of Afrikaans within the genealogical classification of languages are traced, and (4) socio-historical, in which history serves as a framework for an understanding of the way Afrikaans came into being as a language of/in this country.

The point of departure is the premiss that a form of the Dutch dialect of South Holland was brought to the Cape in the 17th century and formed the basis of what eventually became Afrikaans. Within the theoretical framework of language change, a variety of theories are discussed, on the basis of empirical data.

In chapter 12 the prehistory of the native soil of Afrikaans is described. A multi-faceted approach is in evidence here, in which a threefold distinction is made between the paleontological history of the subcontinent, the cultural-historical history of the region, and the specifically linguistic and socio-historical development of Afrikaans.

The next chapter chiefly deals with the language conditions in the 17th and the 18th centuries at the Cape, showing how the interaction between social, economic, cultural and political circumstances, on the one hand, and the increasing multilingualism, on the other, determined the evolution of the Cape Dutch lingua franca. The next two chapters describe how Afrikaans spread across the interior of the country and further afield, became increasingly diversified, developed from a vernacular to a cultural language, and, inter alia resulting from political factors, such as British colonialism, became a nationalistic marker of identity and a stimulus for the awakening of Afrikaner nationalism. This would eventually result in the Anglo Boer War, which in various respects represents a turning point in history and a division between (and at the same time a transition between) two language movements.

A whole chapter (16) is dedicated to the role of these movements as a process of language sensitisation (in both the 19th and the 20th centuries) in pursuit of the recognition in 1925 of Afrikaans as official language, the subject of the next three chapters. The need for the acquisition of higher functions was the next step, functions such as language of education at all levels, the church, the Bible, the judicature, parliament and politics, the Public Service, economy, advertising, the media, labour, culture and recreation, literature and other forms of art, science and technology. A natural corollary was the standardisation of terminology and appropriate norms of usage for various registers, as in the case of established official languages.

Chapter 20 covers the political direction followed during the post-1948 period by the Nationalist Party, and especially the disastrous results regarding the use of Afrikaans as medium for the application of apartheid. This is contrasted by the fortunes of the language (including the loss of functions) in the political dispensation after 1994, and exposes the baseless idealism of multilingualism as guiding principle in the early days. Initially, there were some reason for optimism in this regard, such as the language provisions of the 1996 Constitution, the establishment (in terms of the Constitution) of PanSALB and other structures, and the National Language Plan and Language Act. The authors indicate how the lack of political will and support to implement multilingualism represented (and still represents) a root cause of the disturbing decline of the role of Afrikaans in society, also in the Afrikaans language community.

In chapter 22, the authors provide a compendium on South Africa in order to report as comprehensively as possible on the linguistic and ethnic demography of the country, as well as a host of other factors, positive and negative. A number of facts and perceptions on the role of Afrikaans and speakers of Afrikaans are mentioned as a basis of discussion on “the case for Afrikaans”. This then leads to a reflection on the division of the South African society on the basis of race, and especially on the division between the brown and white speakers of Afrikaans. In particular, mention is made of the founding of the Afrikaanse Taalraad (Afrikaans Language Board) in 2008, which resolutely pursues reconciliation and inclusivity, and embodies these principles in its composition and modus operandi.

The penultimate chapter consists of a selection of significant themes regarding Afrikaans and politics, with a view to what lies ahead in the 21st century, while the last chapter presents a “wider view” of the history of the language, in which the part played by brown and black speakers in the many components of community life in South Africa is highlighted, not only in the documented history of events, but also in the more recent past.

While a number of editorial corrections could be (and are) pointed out in the article, the work clearly represents an apogee in the documentation of the weal and woe of Afrikaans over the many decades of its existence in this country. The book reflects the complex nature of language issues in the country, not only by exposing the historical dimension by way of new perspectives, but also by means of an informed evaluation of the current situation and the challenges facing the language and its speakers. The structuring of the contents within each chapter forms a solid framework of presentation, and includes a variety of different (and supplementary) viewpoints on the topic to be subsequently discussed. One of the major gains is the inclusion of primary data which would have been difficult to come by for the general reader, and particularly the impressive range of source references (also by utilising the internet). This is indeed a treasurehouse of information about the vicissitudes and fate of Afrikaans as a significant Germanic language of Africa.

KEY CONCEPTS: Afrikaans, Anglicisation, Anglo-Boer War, apartheid, British colonisation, Dutch, Dutch East India Company, historical linguistics, Khoi languages, language and race, language functions, language history, languages in contact, official status, reconciliation, slavery, social history, South Africa, standardisation, The Great Trek

TREFWOORDE: Afrikaans, ampstatus, Anglo-Boereoorlog, apartheid, Britse koloniserings, Die Groot Trek, historiese taalkunde, Khoi-tale, Nederlands, slawerny, sosiale geskiedenis, standaardisering, Suid-Afrika, taal en ras, taalfunksies, taalgeskiedenis, taalkontak, Vereenigde Oostindische Compagnie, verengelsing, versoening

OPSOMMING

As tweede boekdeel van 'n geskiedenis van Afrikaans verteenwoordig hierdie publikasie die Afrika-komponent van 'n omvattende beskrywing, waarvan die Europese herkoms in die eerste deel gedek word. Met inagneming van die tydperk waarin die eerste bewoners van die subkontinent hier woonagtig was, word die tydlyn dan vanaf die middel van die 17de eeu getrek, toe 'n Suid-Hollandse vorm van Nederlands as kerndialek aan die Kaap geënt is, en oor die volgende eeu en 'n half blootgestel is aan, en beïnvloed is deur, sprekers van talle ander tale. Die taalkonflik wat ontstaan het vanaf die oornam van die Kaap deur die Britse Ryk, en 'n

taalgebaseerde nasionalisme tot gevolg gehad het, word aan die hand van sosiopolitieke gebeure beskryf. Hiervan was die tweede Anglo-Boereoorlog teen die eeuwending, wat saamval met 'n skeiding en oorgang tussen twee taalbewegings, ook 'n keerpunt. 'n Stryd om erkenning, aanvanklik op die rug van Nederlands, het uiteindelik gelei tot die verampteliking en standaardisering van Afrikaans. Die wisselwerking tussen Afrikaans en die politiek word in hoofstuk 20 beskryf, wat die periode tussen 1948 en 1994 dek, 'n tydperk wat gelei het tot polarisasie tussen sprekers van Afrikaans van verskillende kleure. In die beoordeling van die agteruitgang van Afrikaans as taal van hoër funksies in die post-1994-periode wys die outeurs op die kompleksiteit van feite en persepsies wat daarmee gepaard gegaan het, en hoe versoening tussen voorheen vervreemde Afrikaanstaliges tot stand gekom het (en kom). Ten slotte word 'n Janusblik gewerp op sowel die verlede (waarin die rol van alle sprekers van Afrikaans in geskiedskrywing en aktuele gebeure erken word) as die toekoms, met inagneming van wat noodsaaklik is vir die sinvolle voortbestaan van die taal.

1. INLEIDING

Die storie van Afrikaans, Deel 1, wat in 2017 verskyn het, vorm saam met Deel 2, wat vanjaar die lig gesien het, 'n tweeluik wat as die mees omvattende historiografie van Afrikaans ooit beskryf kan word. Behalwe die magdom inligting wat hierin opgesluit is, dien hierdie publikasie ook as 'n toegangsroete na 'n wye verskeidenheid bronne oor Afrikaans wat 'n biblioteek oor die onderwerp sou kon vul. Die titel herinner 'n mens onwillekeurig aan die inleiding tot die Middelnederlandse legende *Karel ende Elegast*, “Fraaye historie ende al waer, machic u tellen, hoort ernaer”, met die verskil dat hier nie net sprake is van 'n storie nie, maar dat alles wat waar is, inderdaad vertel word. Dit is dan die geskiedenis van twee kontinente en een taal, wat uit bestanddele van oor die wêreld heen gedistilleer is. Terwyl die subtitel by beide dele, “uit Europa en van Afrika”, die breë aanslag aandui, verwoord die onderskeie binnebladsintitels die pertinente fokus van elk – by Deel 1 “Die Europese geskiedenis van Afrikaans”, en by Deel 2 “Die Afrikageskiedenis van Afrikaans”.

2. AGTERGROND – DEEL 1

Oor Deel 1 het daar reeds 'n resensie van Jac Conradie verskyn (2018), en op 6 Oktober vanjaar het Joan Hambidge (2019) uitgebreid oor taalpolitieke aspekte van beide dele in *Rapport* se boekeblad berig. Dus sal die inhoud van Deel 2 primêr aan bod kom in hierdie bespreking, met tersaaklike verwysings na Deel 1 (en die bestaande resensies) waar nodig geag.

Conradie wys in sy resensie daarop dat Deel 1 'n omstandige uitbreiding is van EH Raidt se *Afrikaans en sy Europese verlede*, 'n baanbrekerswerk wat oor die jare bekendheid by taalstudente verwerf het. Dit het ook as basis gedien vir die eerste Duitse taalwetenskaplike boek oor die onderwerp, *Einführung in Geschichte und Struktur des Afrikaans*, wat sy in 1983 gepubliseer het. In die werk onder bespreking benader die outeurs die “storie van Afrikaans Deel 1” vanuit 'n aantal verskillende perspektiewe: taalwetenskaplik, met verwysing na die aard van taal (ook die ontwikkeling van die taalkunde as wetenskap); geolinguisties, waardeur 'n oorsig gegee word van die verspreiding van tale oor die wêreld en hoe Afrikaans daarby inpas; histories-taalkundig, waardeur die “bloedlyne” van Afrikaans binne die genealogiese klassifikasie van tale nagespeur word; en sosiohistories, in die wydste sin van die woord, waardeur die geskiedenis as raamwerk dien om tot 'n begrip te kom van die wyse waarop Afrikaans as taal van/in hierdie land tot stand gekom het.

Die vertrekpunt is die gegewe dat 'n vorm van Suid-Hollands in die 17de eeu na die Kaap gebring is en die basis gevorm het van wat uiteindelik Afrikaans sou word. Daarom word hierdie band met Nederland (en Nederlands) in besonderhede toegelig in die laaste twee hoofstukke (10 en 11). Die beskrywing bestryk sowel (a) die eksterne geskiedenis van dié twee tale in die onderskeie geografiese kontekste waarin elk gebruik is/word, as (b) die interne verskille en ooreenkomste op taalkundige vlak. Die teoretiese raamwerk van taalverandering word aan die orde gestel, en daar word verslag gedoen van 'n wye verskeidenheid teorieë, aan die hand van empiriese data, oor hoe dit gebeur het dat die taalvorm wat as Afrikaans bekend sou staan, uiteindelik in so 'n mate afgewyk het van die dialektiese en maritieme Nederlands van die 17de eeu.

3. STRUKTUUR

Omdat die twee boekdele as 'n eenheid gehanteer word, begin Deel 2 met hoofstuk 12, en beslaan dit 'n totaal van 13 hoofstukke. Kwantitatief is die inhoud van Deel 2 (1 175 bladsye) egter beduidend groter as Deel 1 (637 bladsye), onder andere deurdat die eindnote, bibliografie en register gesamentlik meer as 300 bladsye in beslag neem. 'n Interessante byvoeging is 'n Nawoord in die formaat van 'n onderhoud, waarin die outeurs in gesprek tree met 'n fiktiewe leser en enkele verbeelde vrae oor die publikasie beantwoord.

4. INHOUD

Soos in Deel 1, word die hoofteks voorafgegaan deur 'n aantal nuttige kleurkaarte (15) om 'n visuele dimensie te gee aan die geografiese komponent van die bespreking. Daar word in veel groter mate as in die eerste deel gebruik gemaak van grafiese materiaal, soos foto's, voorblaaie van boeke, afdrukke van skilderye en gedrukte tekste, sketse, logo's, kaarte en statistiektabelle. 'n Mens kry die indruk dat die hoeveelheid beskikbare data dalk te veel begin raak het, maar as te belangrik beskou is om weg te laat, met die gevolg dat heelwat van die grafiese materiaal in so 'n mate verklein is dat dit onleesbaar word – dit geld veral tekste (byvoorbeeld op bl. 239, 316 en 413). Die besonder klein font van groot teksgedeeltes, bv. die eindnote, wat in 'n veel leesbaarder grootte in Deel 1 voorkom, maak die aanbod ongelukkig minder toeganklik, en kan daartoe lei dat die leser geneë sal wees om sulke gedeeltes oor te slaan.

Hoofstuk 12 begin dan met 'n beskrywing van die voorgeskiedenis van die geboortegrond van Afrikaans. Die veelfasettige benadering tot die tema van die boek word ook hier duidelik, naamlik dat daar onderskei word tussen die paleontologiese geskiedenis van die subkontinent, die kultuurhistoriese geskiedenis van die streek en die spesifiek taal- en sosiohistoriese ontwikkeling van Afrikaans. Dit bring mee dat die tydlyn aan die einde van die hoofstuk (in 'n nuttige tabelformaat, wat telkens aan die einde van die eerste vyf hoofstukke voorkom) begin by 12 700 miljoen jaar (!) gelede, die geskatte begin van die heelal, en die fokus stapsgewys vernou om uiteindelik by 1652 aan die Kaap te eindig. Op hierdie punt is die klem dan pertinent op die sosiohistoriese komponent van die vertelling.

Die volgende hoofstuk handel hoofsaaklik oor die taaltoestande in die 17de en die 18de eeu aan die Kaap, waarby die maatskaplike, ekonomiese, kulturele en politieke omstandighede van die tyd aan die beurt kom, om aan te toon hoe die interaksie tussen dié faktore en die steeds toenemende meertaligheid die ontwikkelingsgang van die Kaaps-Hollandse lingua franca bepaal het. Dit word gevolg deur 'n uitgebreide bespreking, wat oor twee hoofstukke strek, van “'n eeu van woeling en stryd”, waarin Afrikaans oor die land heen (en verder) versprei

het, gediversifiseer geraak het, van omgangstaal tot kultuurtaal ontwikkel het, en as gevolg van politieke ontwikkelings (o.a. Britse kolonialisering) ’n nasionalistiese identiteitsmerker en ’n stimulus vir die ontwaking van Afrikanernasionalisme geword het. Dit sou uiteindelik uitloop op die Anglo-Boereoorlog, wat in vele opsigte ’n keerpunt in die geskiedenis verteenwoordig, onder andere ook ’n skeiding en oorgang tussen twee taalbewegings. ’n Hele hoofstuk (16) word gewy aan die rol van dié bewegings as ’n taalbewusmakingsproses (in sowel die 19de as die 20ste eeu) in die strewe na die erkenning van Afrikaans in 1925 as amptelike taal, die onderwerp van hoofstuk 17. Hieruit vloei dan natuurlik voort die verwerping van die hoër funksies wat saamhang met ’n amptelike taal wat sy sout werd is: Taal van die onderwys op alle vlakke, en ook kerk- en Bybeltaal. Hoofstukke 18 en 19 neem die noodwendige standaardisering van die taal in oënskou, asook die verdere uitbreiding van funksies, sodat dit ook gebruik kon word as taal van die regspleging, die parlement (en die politiek), die staatsdiens, die ekonomie, reklame, die media (gedruk en elektronies), arbeid en werk, kultuur en ontspanning, die letterkunde en ander vorme van kuns, die wetenskap en tegnologie. ’n Baie belangrike aspek van die standaardiseringsproses is uiteraard die stel van norme om ’n gemeenskaplike vorm en struktuur te bepaal, soos dit ook geld ten opsigte van ander gevestigde standaardtale – hierdie proses (wat nie sonder probleme gepaard gegaan het nie) is die tema van hoofstuk 19.

Die politieke rigting wat in die post-1948-periode deur die Nasionale Party-regering ingeslaan is, en veral die rampspoedige gevolge wat betref die gebruik van Afrikaans as medium vir die toepassing van apartheid, word in die volgende hoofstuk uiteengesit. Hier kom ook Soweto 1976 onder die soeklig, hoewel die opskrif by paragraaf 3 (“Die bevryding van Afrikaans”) in hierdie verband dubbelsinnig voorkom – word Afrikaans bevry, of word mense van Afrikaans bevry? Aan beide interpretasies lê problematiese aannames ten grondslag.

Hoofstuk 21 bied ’n deeglike ontleding van die lotgevalle van Afrikaans (o.a. ook die verlies van funksies) in die politieke bedeling ná 1994, en toon die ongegronde idealisme van meertaligheid as rigsnoer in die beginjare, wat aanvanklik ’n rede tot optimisme was, veral as gevolg van die taalbepalings van die 1996-Grondwet, die totstandkoming van PanSAT en ander strukture, en die Nasionale Taalplan en Taalwet. Daar word aangetoon hoe die gebrek aan politieke wil en steun om meertaligheid te implementeer ’n kernoorsaak is van die kommerwekkende agteruitgang van die rol van Afrikaans in die gemeenskap.

In hoofstuk 22 poog die outeurs om deur middel van ’n inligtingstuk oor Suid-Afrika so omvattend as moontlik te berig oor die talige en etniese demografie van die land, immi- en emigrasie, die bevolkingsamestelling van die nege provinsies, opleiding en onderwys, geloof, verstedeliking, beskikbare dienste en fasiliteite, die maatskaplike opset, landbou, misdaad, geestesgesteldheid, die politiek, persepsies oor sukses en mislukking in beleid, ensovoorts. ’n Aantal feite en persepsies, negatief én positief, oor die rol van Afrikaans en Afrikaanssprekendes in die land word genoem as basis van bespreking oor “die saak van Afrikaans”. Dit word gevolg deur ’n besinning oor die verdeeldheid van die Suid-Afrikaanse gemeenskap op die basis van ras, en veral oor verdeeldheid tussen die bruin en wit sprekers van Afrikaans, wat gelei het tot ’n gevoel van “magtelose woede en wrewel” en “’n gevoel dat wraak geneem moes word” oor die feit “dat wit sprekers van Afrikaans gediskrimineer het ... teen bruin en swart sprekers van Afrikaans”. ’n Poging tot versoening en die vind van gemeenskaplike grond het in 1996 gelei tot ’n openbare gespreksbyeenkoms en die totstandkoming van die Afrikaanse Oorlegplatform, wat geblyk het nie suksesvol te wees nie. Dit het egter die weg gebaan vir ’n nuwe inisiatief sewe jaar later, wat uitgeloop het op die stigting van die Afrikaanse Taalraad in 2008, wat doelbewus versoening en inklusiwiteit nastreef.

Die voorlaaste hoofstuk (van 115 bladsye) bestaan uit 'n seleksie van belangwekkende temas oor Afrikaans en die politiek, met die oog op wat voorlê in die 21ste eeu, onder die opskrifte “Die pad vorentoe vir Afrikaans”, “Die Afrikaanse beweging: sukses of mislukking?”, “Afrikaans: taal van Afrika én Europa” en “Afrikaans, Afrikaner en Suid-Afrikaner”. Hiermee word (a) kernpunte aangeraak wat betref gebeurtenisse en strategieë rondom Afrikaans in Suid-Afrika; (b) 'n evaluering van twee fases in die moderne geskiedenis van Afrikaans gegee, naamlik van 1948 tot 1980, en van 1980 tot 2018; (c) verslag gedoen van taal- en kulturele bande met Nederland en Vlaandere, asook die studie van Afrikaans elders oorsee; en (d) ten slotte besin oor die kwessie van Afrikaansgebaseerde identiteit en die begrip “Afrikaner”.

In die finale hoofstuk werp die outeurs “'n wyer blik” oor die geskiedenis van Afrikaans, waarin die “onvertelde stories” van (onder andere) die Slag van Blaauwberg, die Groot Trek en die Anglo-Boereoorlog aan bod kom. Hierin word die aandeel van bruin en swart sprekers uitgelig, nie net in die beskrywe geskiedenis nie, maar ook as deelnemers aan die talle komponente van die gemeenskapslewe in Suid-Afrika – in werklikheid 'n herdefiniëring van die rol van Afrikaans binne die bruin gemeenskap. In aansluiting hierby word die gesamentlike herkoms van bruin en wit families aangetoon aan die hand van HF Heese se *Groep sonder grense* (2005) en ander bronne (Hattingh en McKinnon), wat in 'n aantal hoofpunte saamgevat word.

5. REGSTELLEDE OPMERKINGS

Vanuit die oogpunt van 'n proefleser sou 'n mens 'n aantal opmerkings kon maak wat (sy dit by 'n volgende uitgawe) waarde kan toevoeg tot die inhoudelike standaard van hierdie publikasie. Met die oog hierop word die aandag hieronder gevestig op 'n paar kategorieë, en word enkele voorbeelde ter toeligting verstrek.

5.1 Spelfoute

Hoewel sommige spelfoute waarskynlik eerder redaksioneel van aard is, is dit tog belangrik om kennis te neem van voorbeelde soos die volgende (korrekte vorm tussen hakies en bladsynommers aan die einde van elk):

- *padrao* (padrão) – 27
- *Prinsipe* (Principe) – 28
- *Chihauhau* in Nieu-Mexiko (Chihuahua) 275
- *Cabo Termentoso* (Tormentoso) – 38
- *Sauso* (Suasso) de Lima – 317
- mense van *Khoi-Khoi*-afkoms (mv. hier foutief) – 222
- hulle dit *so* (sou) regkry 287
- Teenstra se “reise *na* Java” – 296
- *Vergelykende Taalkunde van Afrikaans* (titel “Fergelykende Taalkunde fan Afrikaans”) – 328
- was daar 'n *minder* (mindere) drang om Afrikaans erken te kry – 332
- “begin ... Nederlandsesinde *leier* (leiers) ... 'n aksie” – 335
- Het 'n sterk *leider* (leier) – 338
- die moeite werd om ... *analiseer* te word (geanaliseer) – 373
- 'n *reuse agterstand* (reuseagterstand) inhaal – 387

- is *t'ons* (is't ons) ernst, Laat *t'ons* (Laat't ons) tog ernst wezen – 394
- die *Nederduits* (-e) Gereformeerde Kerk – 405
- 'n *snel-veranderende* land (snel veranderende) – 422
- Afrikaanssprekende kinders het *groot geword* (grootgeword) – 492
- “just another word for nothing left to *loose* (lose)” – 602
- Die tydsgees kan nie *goed gepraat* (goedgepraat) word nie – 621
- Die *Nood-Kaap* (Noord-) – 646
- *grondwetlik-gewaarborgde* reg (grondwetlik gewaarborgde) – 801
- *Suidoosters* (Suidooster) – 922
- *Celebes* (Sulawesi) – 936
- *oorwonnes* (oorwonnes) – 969

5.2 Feitefoute

Enkele foute wat reggestel kan word, sluit in:

- die verwysing na kaart 4 op bl. 33 na skeepsroetes om die Kaap, wat in werklikheid betrekking het op Britse slaweskepe
- 'n verwysing (222) na 'n proefskrif oor Afrikaans in Namibië van 1989, maar dan “'n Goeie (weliswaar ietwat ouer) bron (2010) deur G. Groenewald”
- die vermelding (330) van Daljosafat in die *Wellington*-distrik (Paarl)
- die verwysing na Frans as “dominante taal” in Kanada, wat slegs in die provinsie Quebec domineer
- in die kategorie Afrikaanse rolprente van die 1970's 'n verwysing na *Boetie gaan border toe* (1984) (waarna weer later verwys word in die kategorie Afrikaanse rolprente in die 1980's), asook films uit die 1960's, soos *Ruiter in die nag* (1963) en *Katrina* (1969)
- die datering op bl. 686 van die “Nuwe Bybelvertaling van *Geref. kerke teen 2018*” –(dit is in werklikheid 'n vertaling van die Bybelgenootskap vir alle denominasies wat Afrikaans gebruik, ook die Roomse Kerk, en die beplande verskyningsdatum is 2020)
- 'n vraag oor die “Embleem van die Afrikaner Bond” op bl. 331: op die afdruk verskyn slegs die benaming “Afrikaansche Bond”

5.3 Formulering: woordkeuse, styl en punktuasie

Dit sou die moeite loon om formuleringssos die onderstaande te heroorweeg:

- “Seksuele kontak tussen die soldate, die besoekende matrose en later selfs van die vryburgers was ...” – 57
- “*verwarde* (verwarrende) berigte van die Franse Revolusie” – 100
- “voorbeeld die leser word *daarheen* (daarna) verwys” – 234
- “hierdie boek (die Psalms) is opnuut ... *omdig* (omgedig)” – 418
- *baggers* (baggerbote) – 30
- Opstande is *brutaal* (wreed) onderdruk – *brutale* (wrede) hantering van die slawe – 61
- 'n *diplomatiese* (-tieke) oplossing was moeilik haalbaar – 254

- “’n sussie wat haar *grootmoedig* (= ‘onselfsugtig’, ‘edelmoedig’?) in die nuwe land wil hou” – 336
- “in Kaapland J.H.H. de Waal en in (die) *Noorde* G.S. Preller” – 338
- Onder die opskrif “’n Bewusmakingsfase”: “’n geleidelike *bewusraking* ontstaan (bewuswording)” – 355
- “In hierdie opsig *gaan* (sy) onderskeidings ... *mank*” (voorsetselwerkwoord met “aan”) – 361
- “Die tweede uitgawe van die AWS [het] wegbeweeg van die Nederlandse *klanke*, soos die gebruik van *y* (my) in plaas van *ij*, asook *ê* in plaas van *ai* in ’n woord soos populêr” – 527 (dit handel hier eerder oor spelling as oor klanke, wat wel ooreenstem met dié van Afrikaans)
- “Dit *lê* in die sprekers van die tale anders as Engels (berus by)” – 673
- “*Ongeag hiervan* (Desnieteenstaande/Desondanks)” – 700
- “wit hemp, das en *keihoed* (keil?)” – 701
- “Verengelsing is ... teengewerk deur waar die mense *bewoon* het” – 836
- Onbedoelde afleidings: “Dat wit Afrikaanssprekendes die bruin stem vir hulle eie doelwit ... kan gebruik.... Dit is paternalisties en hierdie manier van doen behoort afgekeur te word. Een so ’n poging was die publikasie van die boek *Ons kom van vêr* (reds. Carstens en Le Cordeur)” – 895
- Een aspek van puntuasie verdien vermelding, naamlik die gebrek aan die gebruik van kommas, byvoorbeeld voor “sodat”, “omdat”, tussen werkwoorde van verskillende bysinne (bv. 240, 630), en by natuurlike pouserings op talle plekke – iets wat die leesbaarheid van die teks sou vergemaklik indien dit oordeelkundig ingevoeg word.

5.4 Grammatikale opmerkings

’n Gebruik wat die leser opval, is die feit dat werkwoorde feitlik deurgaans genominaliseer word sonder gebruikmaking van ’n voor- of agtervoegsel, terwyl daar normaalweg ’n afleidingsvorm verwag sou kon word. Enkele voorbeelde is:

- “Dit het gevolg op die *verstryk* (-ing) van die ultimatum” – 255
- “as doel gehad het die *bestry* (-ding) van verengelsing” – 335
- “Afrikaans in Argentinië [is] vandag op die rand van *uitfaseer* (?)” – 284
- “gelei tot die *ontbind* (-ing) van die USSR – 618
- “die daaglikse *skend* (-ing) van mense se regte”, “die *bevorder*(-ing) van respek” – 668
- “ten spyte van ’n *sukkel* (ge-) met Engels op skool” – 907

Dan is daar ’n hele aantal gevalle waar “was” as verledetydsvorm van “word” gebruik word, soos in:

- “heelwat werke wat in Afrikaans geskryf *was* (is)” – 374
- “die diskoers *was* (is) gedryf in Afrikaans” – 436
- “Daar *was* (is) gepoog om die “Afrikanervolk ... daadkragtig te maak” – 436
- “en *was* (is) die planne eers op die lange baan geskuif” – 891
- “die vertrouwe *was* (is) ernstig geskaad” – 892

Enkele gevalle waar die sinsbou waarskynlik deur 'n Engelse patroon beïnvloed is, is:

- “Ná dr. Verwoerd *se moord* (ná die moord op dr. Verwoerd)” – 614
- “in die taal wat vir hulle die maklikste *kom* (die maklikste is, of wat hulle die maklikste vind)” – 395

5.5 Uitleg

'n Paar opmerkings oor die bladspieël en aanbod van die teks word ter oorweging gemaak:

'n Opvallende kenmerk van opskrifte is dat hoofletteropskrifte in 'n dowwe en klein font aangebied word, bv. 2. TAALVARIASIE IN DIE 19DE EEU – 239, 286, ens., en onmiddellik gevolg word deur veel groter en duideliker paragraafopskrifte. Die resultaat is dat die leser nie altyd seker is van die oorkoepelende tema nie, en deur subtemas verwar kan word.

Hierbo (onder **Inhoud**) is daar, ook in aansluiting by die opmerking oor die font van opskrifte, verwys na die grafiese materiaal wat plek-plek onleesbaar verklein is (bv. 239), veral in die geval van tekste wat met mekaar vergelyk word (413). Die gebruik van 'n verkleinde font geld ook die gebruik van lang aanhalings uit bronne, wat soms die grootste deel van die teks op 'n bladsy beslaan en die bydrae van die outeur op die agtergrond plaas (vgl. 172-173).

Tydens die produksieproses is bladsy 664 ingevoeg op die plek van bladsy 644, wat wel later ook op die gepaste plek herhaal word – bl. 644 is dus nog vir die leser 'n geheim!

Daar is waarskynlik met die oog op kostebesparing besluit dat kaarte wat die taalverspreiding oor die land weerspieël (hoofstuk 22) en berus op kleurskakerings vir verskillende tale, weergegee sou word in effense skakerings van grys. Dit lei egter daartoe dat die kaarte oninterpreteerbaar word.

5.6 Algemeen

Die teks is oor die algemeen in 'n maklik leesbare styl geskryf, en is gerig op die breë leserspubliek. Daarom is dit jammer dat daar van tyd tot tyd 'n herhaling van feite (met verduideliking) en argumente voorkom, bv. van *Grensafrikaans* 250; dat daar nie net na rolprente gekyk word (bloot) omdat dit 'n Afrikaanse rolprent is nie (tweemaal op 491); die herkoms van die lied “Sarie Marais”, te wete “Ellie Rhee” (496); en die herhaling van die begrip *handhawingsfase* sonder terugverwysing in opeenvolgende argumente (839). Die opeenvolging van argumente word op dié wyse soms onderbreek, en kan aanleiding gee tot 'n gebrek aan samehang, waarvan een voorbeeld op bladsy 595 voorkom: Hier word daar verslag gedoen van wat reeds bereik is ten opsigte van die afbreking van die koppeling tussen wit, apartheid en Afrikaans, maar dan word weer geargumenteer dat die “tyd nou ryp (is) om hierdie koppeling ongedaan te begin maak”.

6. SLOTKOMMENTAAR

Die kritiek hierbo op aspekte van die publikasie maak die prestasie van die outeurs met die voltooiing van hierdie reuswerk geensins ongedaan nie. Dit blyk duidelik uit 'n opsomming van die vernaamste kenmerke wat 'n oorskouing van die werk as geheel na vore bring.

Die werk verteenwoordig onteenseglik 'n hoogtepunt in die geskiedskrywing oor Afrikaans en weerspieël die komplekse aard van die taalproblematiek van die land, nie alleen deur die oopvlekking van die historiese dimensie met nuwe perspektiewe nie, maar ook deur 'n ingeligte

beoordeling van die huidige tydsgewrig en die uitdagings wat die taal en sy sprekers in die gesig staar.

Die mikrostrukturering van die inhoud vorm 'n stewige raamwerk waardeur die verskillende komponente van elke hoofstuk patroonmatig en interessant aangebied word. Wat waarde toevoeg tot die bespreking deur die outeurs, is die weerspieëling van verskillende (en aanvullende) menings oor bepaalde kwessies (728 en elders). Dit prikkel die leser om bepaalde standpunte teen mekaar op te weeg, en selfs krities na dié van die outeurs te kyk.

Een van die groot winste vir die leserspubliek is die beskikbaarstelling van primêre data, soos historiese en aktuele brieftekste (bv. 220, 300), gedigte (860) en eksemplariëse variëteitstekste (563-567) wat andersins slegs deur raadpleging van individuele bronne moontlik sou wees. In aansluiting hierby moet die indrukwekkende omvang van navorsing en die rykdom van bronverwysings (o.a. via die internet) benadruk word. Verder kry die leser, benewens die ontsluiting van sekondêre bronne wat deur die outeurs geraadpleeg is, ook insig in belangrike taalverwante gebeure waarby Carstens betrokke was en waarvan hy verslag doen.

Hierdie werk van Carstens en Raidt moet verwelkom word as 'n skatkis van inligting oor die herkomsgeskiedenis en lotgevalle van Afrikaans as belangwekkende Germaanse taal van Afrika.

BIBLIOGRAFIE

- Carstens, WAM & EH Raidt. 2017. *Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika*, Deel 1. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Carstens, WAM & EH Raidt. 2019. *Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika*, Deel 2. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Conradie, Jac. 2018. *Die storie van Afrikaans – uit Europa en van Afrika, Deel 1, deur WAM Carstens en EH Raidt*. Litnet Akademies, Boeke en Skrywers, 12 April 2018.
- Eykman, K (vertaler) & AM Duinhoven (bewerker). 1998. *Karel ende Elegast*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker.
- Hambidge, Joan. 2019. Afrikaans – dis nie myne nie, dis nie joune nie. *Rapport Weekliks*, 6 Oktober 2019, bl. 12-13.